

Sammanfattning av domen i det så kallade Think Pink-målet, mål nr B 554-24

Bakgrund

Målet handlar om synnerligen omfattande avfallshantering som har bedrivits inom ramen för en näringsverksamhet under flera år. Avfallshanteringen kan förenklat beskrivas som att avfall har samlats in och transporterats till ett upplag i Kassmyra i Botkyrka kommun, där avfallet har grovsorterats och krossats för att sedan läggas på hög, grävas ned, användas som utfyllnadsmaterial, plastas in i balar eller transporteras vidare till andra upplag. Verksamheten har generat stora intäkter, men har också gett upphov till en rad ingripanden från tillsynsmyndigheten.

Verksamheten har bedrivits inom ramen för den så kallade Think Pink-koncernen, främst inom ett bolag som nedan förkortas NMT.

Två av platserna där Think Pink-koncernen har lagrat mest avfall ligger i Botkyrka kommun – Kassmyra och Kagghamra. Även i Laxå kommun i närheten av Örebro har det bedrivits en mycket omfattande avfallshantering. Verksamhet har också bedrivits vid en mycket stor avfallsanläggning i Skultuna i närheten av Västerås. Hanteringen i Kjula i Eskilstuna kommun avviker från övriga platser på grund av att det där lagrades cirka 22 000 inplastade balar med avfall. På de platser i Norrtälje kommun som är aktuella har fastighetsägare tagit emot avfall från Think Pink-koncernen för att använda det till vägar, uppställningsplatser och liknande.

Åtalet

Med anledning av avfallshanteringen inom Think Pink-koncernen har åklagarna åtalat elva personer för delaktighet i miljöbrott i olika omfattning på 21 platser runtom i Sverige. De huvudtilltalade som beskrivs nedan har haft olika centrala roller i verksamheten.

- Koncernchefen (en 55-årig kvinna) har varit både formell företrädare för Think Pink-koncernen och den som även i praktiken har styrt verksamheten.
- Produktionschefen (en 57-årig man) har varit produktionsansvarig för avfallshanteringen i Kassmyra.
- Näringslivsprofilen (en 65-årig man) har under en tid varit VD för NMT.
- Avfallsmäklaren (en 41-årig man) har haft ansvar för avsättningen av avfallet och en rad andra frågor. Inom avfallshantering innebär

avsättning att avfall återvinns eller avyttras i enlighet med gällande regler.

- Platschefen (en 48-årig man) har bland annat varit platschef för avfallsanläggningarna i Södermanland.
- Miljökonsulten (en 63-årig man) har varit verksam som miljökonsult för Think Pink-koncernen.

De tilltalade har förnekat brott.

Frågorna i målet

Tingsrätten har haft att pröva var gränsen för miljöbrott går när det gäller avfallshantering – det vill säga när en bristfällig avfallshantering övergår till att utgöra ett brott. Baserat på hur åtalet är utformat har tingsrätten först prövat om det varit fråga om en bristfällig avfallshantering eller inte, bland annat i förhållande till de krav som tillsynsmyndigheten har ställt upp. Därefter har tingsrätten prövat om hanteringen utgör ett miljöbrott. För detta krävs att ett utsläpp av skadliga ämnen har skett eller att avfallshanteringen har inneburit vissa risker för människor eller miljö.

En annan principiell fråga i målet har gällt i vilka situationer som avfallshantering är undantagen från straffansvar, beroende på om det finns tillstånd för verksamheten eller om endast en anmälan har gjorts.

Tingsrättens bedömning

Platserna där brott har begåtts

Tingsrätten har kommit fram till att brott med anledning av avfallshanteringen har begåtts på följande 19 platser:

- Kassmyra och Kagghamra i Botkyrka kommun
- Gladö i Huddinge kommun
- Fem olika platser i Norrtälje kommun
- Björnemossen i Gullspångs kommun
- Kjula i Eskilstuna kommun
- Strängnäs
- Flen
- Skultuna i Västerås kommun
- Laxå
- Bålsta i Håbo kommun
- Fjuckby i Uppsala kommun
- Spännarhyttan i Norbergs kommun
- Dannemora i Östhammars kommun
- Skogs-Ekeby i Haninge kommun.

Think Pink-koncernen har på flera av platserna bedrivit en sådan omfattande och långvarig verksamhet som vanligtvis blir föremål för en tillståndsprövning. Vid en sådan prövning kan bland annat den aktuella platsens lämplighet bedömas och villkor ställas. För tingsrättens del står det klart att i vart fall verksamheterna i Kassmyra, Kagghamra, Kjula, Laxå och Skultuna rätteligen borde ha omfattats av ett tillstånd. Något tillstånd har dock inte funnits. NMT har i stället gjort anmälningar om så kallad C-verksamhet i vissa fall, och i andra fall inte ens gjort någon anmälan. Det senare har riskerat att frånta tillsynsmyndigheten möjligheten att utöva

tillsyn över verksamheten. Oavsett omfattningen och utfallet av en sådan tillsyn är det dock alltid verksamhetsutövaren enligt miljöbalken, i detta fall Think Pink-koncernen, som ansvarar för att miljölagstiftningen efterlevs.

Närmare om affärsidén och verksamhetsupplägget

Think Pink-koncernens affärsidé har inte skilt sig från andra bolag i avfallsbranschen när det gäller hur intäkter genererats. Koncernen har fått sina intäkter genom att kunder har betalat för att få sitt avfall hämtat i byggsäckar eller containrar. Grundproblemet i affärsidén har i stället varit svårigheterna med att få avsättning för, det vill säga bli av med, det blandade bygg- och rivningsavfallet och de konsekvenser som blivit fallet när koncernen trots detta har fortsatt att ta emot avfall i en mycket stor omfattning. Allteftersom en anläggning har fyllts med avfall har Think Pink-koncernen letat efter nya platser att förvara eller deponera avfall på.

Problemet blir tydligt genom den förvaring och lagring av blandat avfall som skett bland annat genom de stora högarna i Kassmyra och Kagghamra, det stora ballagret i Kjula och förvaringen i Björnemossen. Avfallet i bland annat balarna har i många fall inte varit i ett sådant skick att det kan tas emot av ett vanligt värmeverk, vilka används för avsättning av avfall. Vidare har NMT:s avfall i huvudsak haft ett så kallat negativt värde – det har med andra ord kostat bolaget pengar att leverera avfall till exempelvis värmeverk. Ett mönster i verksamheten har varit att det avfall som genererar betalning har avsatts, medan avfallet med ett negativt värde har lämnats kvar eller deponerats på ett otillåtet sätt.

Verksamheten inom Think Pink-koncernen kan beskrivas som ett slags pyramidspel. Med detta avses att intäkter har flödat in i verksamheten mot ett underförstått löfte om att avfallet ska omhändertas, vilket fört med sig framtida kostnader. När avfallet därefter inte alls togs om hand byggdes ett enormt lager av avfall upp som samtidigt innebar att NMT hade en betydande latent kostnad för avsättningen av det lagrade avfallet som inte syntes i bolagets bokföring. Något förenklat kan sägas att NMT hade stora intäkter i sin verksamhet samtidigt som man sköt kostnaderna på framtiden. Affärsupplägget har kunnat fortgå och växa så länge som kostnaderna inte realiserades genom till exempel förelägganden om att forsla bort avfallet. Affärsupplägget tvingades att upphöra i samband med gripandet av vissa av de tilltalade då intäkterna i stort sett upphörde och avfallshanteringen ifrågasattes.

Bristfällig avfallshantering som orsakat utsläpp och risker för människor och miljö

En grundläggande brist i Think Pink-koncernens verksamhet har varit förfarandet med att krossa eller mala blandat bygg- och rivningsavfall tillsammans, vilket avviker från vedertagna metoder i avfallsbranschen. När det osorterade bygg- och rivningsavfallet från NMT:s kunder kommit in till Kassmyra har det grovsorterats, och sedan krossats för att lättare kunna lagras och transporteras. Tillvägagångssättet innebär att efterföljande sortering blir mycket kostsam eller rentav omöjlig, att föroreningar sprids bland avfallet, och att exponeringen mot omgivningen blir större. Krossat avfall är också svårare att klassificera. De olika ämnen, material och föremål som har hittats i de blandade avfallshögarna visar också att kontrollen av inkommande avfall, till exempel när det gäller att avskilja farligt avfall, har varit bristfällig eller i vissa fall obefintlig.

Svårigheterna att få avsättning för det krossade och sammanblandade avfallet har kommit till uttryck genom att förorenade så kallade fyllnadsmassor har grävts ned eller lagts upp på bland annat jordbruksfastigheter i Norrtälje kommun, utan någon sådan anmälan som krävs enligt miljölagstiftningen. De fyllnadsmassor som omfattats av tingsrättens prövning har visat sig innehålla en rad ämnen som är farliga för människor och miljö, såsom kvicksilver, bly, krom, koppar, nickel, zink och flera andra metaller samt arsenik, PCB7 och PAH:er.

Därutöver kännetecknas verksamheten inom Think Pink-koncernen av att avfallet har transporterats runt mellan koncernens olika anläggningar, i stället för att avsättas på ett lagligt sätt. Ofta har transportererna skett allteftersom en anläggning blivit full, såsom i Kassmyra. I andra fall har det skett sedan alltför stora problem uppkommit i förhållande till tillsynsmyndigheten, såsom i Skultuna och Flen, eller gentemot en fastighetsägare från vilken Think Pink-koncernen hyrt mark, såsom i Björnemossen och Håbo. Ett stort antal avfallsbalar har exempelvis transporterats från Kassmyra till Kjula, vidare till Skultuna och därefter till Laxå. Dessa transporter har inte fyllt någon funktion när det gäller att återvinna avfallet utan har ofta varit ett sätt att försöka komma runt den treårsgräns som gällt för mellanlagring av avfall. Från miljöbalkens perspektiv upphör förvaring av avfall givetvis inte att räknas som detta bara för att avfallet flyttas från en plats till en annan. Men i praktiken har tillsynsarbetet, som är ett kommunalt ansvar, försvårats av transportererna mellan olika kommuner. Att avfallet i flera fall har lagrats längre än ett år innan det bortskaffats eller tre år innan det återvunnits har inneburit att vissa av Think Pink-koncernens upplagsplatser har blivit att betrakta som otillåtna deponier.

Think Pink-koncernens förvaring av stora eller extremt stora mängder blandat och i huvudsak osorterat bygg- och rivningsavfall har inneburit uppenbara risker för urlakning av farliga ämnen, men även betydande risker för brand. Den sistnämnda risken förverkligades också i Kagghamra, där närboende drabbades av farlig rök och i vissa fall fick evakueras. Även avfallshanteringen på andra platser har medfört vissa miljöskador och betydande olägenheter för en rad närboende, inte minst i Laxå.

Än värre är dock omfattningen av de mycket eller synnerligen stora miljöskador, i viss mån varaktiga sådana, som skulle ha kunnat bli fallet om en större brand hade uppkommit i de stora avfallshögarna i exempelvis Kassmyra eller Laxå. I Kassmyra skulle det sannolikt ha rört sig om förorening av grundvattnet, farlig rök med bland annat dioxiner som skulle ha kunnat beröra tusentals närboende samt stora ekonomiska skador.

I flera fall har avfall hanterats på ett bristfälligt sätt nära vatten eller på genomsläpplig mark i närheten av vattentäcker och skyddsvärd natur. De risker som verksamheten har fört med sig har således varit synnerligen stora. Även den bristfälliga kontrollen av inkommande avfall samt den påtagligt felaktiga förvaringen av avfallet på flera platser understryker att det har rört sig om ett medvetet risktagande av allvarligt slag. Gärningarna har därför präglats av ett stort mått av hänsynslöshet.

Sammanfattningsvis har Think Pink-koncernens avfallshantering på de platser som framgår ovan i betydande omfattning varit bristfällig eller felaktig. Dessutom har avfallshanteringen medfört vissa miljöskador genom utsläpp och betydande olägenheter för en rad närboende. Den har också medfört risker, i vissa fall mycket stora risker, för människor och miljö. Det

har därför varit fråga om miljöbrott på de platser som framgår ovan. Med hänsyn till bland annat de stora riskerna med verksamheten, att det varit frågan om ett hänsynslöst och vilseledande agerande och att det rört sig om en systematisk och organiserad brottslighet, ska vart och ett av de brott som de huvudtilltalade har gjort sig skyldiga till rubriceras som grovt miljöbrott respektive medhjälp till detta.

Tingsrätten dömer tio personer för brott

Fyra av de huvudtilltalade döms för de grova miljöbrott som har skett inom Think Pink-koncernen till fängelsestraff enligt följande.

- Koncernchefen döms för 19 fall av grovt miljöbrott till fängelse i 6 år.
- Avfallsmäklaren döms för bland annat 13 fall av grovt miljöbrott till fängelse i 4 år och 6 månader.
- Produktionschefen döms för bland annat 12 fall av grovt miljöbrott till fängelse i 3 år och 6 månader.
- Platschefen döms för 10 fall av grovt miljöbrott till fängelse i 3 år.

Därutöver döms Miljökonsulten för 9 fall av medhjälp till grovt miljöbrott till fängelse i 2 år. Han har varit verksam som miljökonsult för Think Pink-koncernen. Han har dock gått långt utöver den roll som en miljökonsult vanligtvis har, genom att få verksamheten att framstå som seriös, att ta den i försvar gentemot tillsynsmyndigheten samt genom vilseledande provtagningar och rapporter. Utan Miljökonsultens hjälp skulle den brottsliga verksamheten inte ha kunnat fortgå så länge som den gjorde.

När det gäller övriga tilltalade döms två tilltalade till fängelsestraff för omfattande brottslig avfallshantering i Laxå. Därutöver döms tre fastighetsägare till villkorlig dom och böter för att i egenskap av fastighetsägare ha tagit emot och hanterat avfall som använts vid utfyllnad av mark.

En person frikänns från samtliga åtalpunkter

Tingsrätten frikänner Näringslivsprofilen från samtliga åtalpunkter.

Näringslivsprofilen har varit VD för NMT i nästan två år. Genom utredningen har det dock inte framkommit något som tyder på att han har varit delaktig eller involverats i verksamheten, utöver sin roll som en slags marknadsförare för Think Pink-koncernen. Han har även befunnit sig i USA under stora delar av den aktuella tiden. Det saknas vidare stöd för att Näringslivsprofilen ska ha haft någon närmare kännedom om den avfallshantering som har ägt rum, med något enstaka undantag. Mot den bakgrunden är det inte visat att han har varit delaktig i avfallshanteringen på det sätt som åklagarna gjort gällande. Tingsrätten anser visserligen att Näringslivsprofilen kan knytas till den brottsliga avfallshanteringen i Strängnäs, men den gärningen är preskriberad eftersom den skulle ha bedömts som miljöbrott av normalgraden.

Näringsförbud och skadestånd

Koncernchefen, Avfallsmäklaren, Produktionschefen och Platschefen meddelas näringsförbud. Näringsförbudens längd bestäms till 10 år för Koncernchefen och Avfallsmäklaren och till 5 år för Produktionschefen och Platschefen.

Koncernchefen, Avfallsmäklaren, Produktionschefen, Platschefen och Miljökonsulten ska tillsammans betala sammanlagt omkring en kvarts

miljard kronor i skadestånd till bland annat Botkyrka kommun och Västerås stad. Beslutet om att frysa deras tillgångar (kvarstad) ska fortsatt gälla. Dessutom ska två av de övriga tilltalade tillsammans betala skadestånd när det gäller avfallshanteringen i Laxå.